

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

ПУШКАРЬОВА ТАМАРА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 371.37.001

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕДАГОГІЧНОГО
ПРОЕКТУВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ**

13.00.09 – теорія навчання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук

КИЇВ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Інституті педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ.

Науковий консультант:

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
педагогічних наук України
Топузов Олег Михайлович,
НАПН України, віце-президент.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член Національної академії
педагогічних наук України
Бондар Володимир Іванович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
декан факультету педагогіки та психології;

доктор педагогічних наук, доцент,
Самодрин Анатолій Петрович,
Кременчуцький інститут ВНЗ «Університет
імені Альфреда Нобеля», професор кафедри
економіки, маркетингу та соціальної роботи;

доктор педагогічних наук, професор,
Тарасенко Галина Сергіївна,
КВНЗ «Вінницька академія неперервної
освіти», професор кафедри екології,
природничих та математичних наук.

Захист відбудеться «26» червня 2018 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01 в Інституті педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д, каб. 418.

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <http://undip.org.ua/> та в науковій бібліотеці Інституту педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д.

Автореферат розісланий «26» травня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Онопрієнко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Модернізація вітчизняної системи загальної середньої освіти полягає не тільки в оновленні її змісту, а й у створенні інноваційного освітнього середовища, яке сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей учнів, розвитку їхньої рефлексійної позиції в навчанні в умовах інформаційного простору із сучасним дидактичним супроводом.

Прийняття нової концепції розвитку української освіти, нових державних стандартів, профілізація та індивідуалізація освітнього процесу, розвиток авторських навчальних закладів, розроблення нових методів і технологій навчання, навчальних програм, підручників, удосконалення управлінської діяльності в освіті з побудовою варіативних моделей освітнього менеджменту – усе це є об'єктивними соціокультурними чинниками, які актуалізують дослідження і впровадження педагогічного проектування в освітній процес.

Вимоги суспільства, що швидко розвивається, тісно пов'язані з необхідністю «навчання впродовж життя». Саме тому актуальним є формування у здобувачів освіти таких особистісних якостей, як здатність до саморозвитку, вмінь планувати пізнавальну діяльність, навичок, пов'язаних із пошуком й опрацюванням інформації, з розробленням власних проектів у будь-якій сфері життя. Отже, створення у системі загальної середньої освіти умов для підготовки особистості до швидких змін у процесі розвитку суспільства є об'єктивною потребою. На наш погляд, ці умови можуть бути забезпечені шляхом організації проектної педагогічної діяльності.

Поступові зміни освітніх реалій і відображення їх у філософсько-освітніх концепціях послідовно обґрунтовувались вітчизняними науковцями (В. Андрущенко, Т. Волобуєва, І. Зязюн, К. Корсак, В. Лутай, В. Кремень, В. Огнев'юк).

В умовах розвитку інформаційного освітнього простору педагогічне проектування у системі загальної середньої освіти посилюється могутнім арсеналом інформаційно-комунікаційних технологій не тільки на рівні засобів, але і змісту, методів і технологій навчання. Застосування в освітньому процесі початкової, основної і старшої школи інноваційних педагогічних проектів дає змогу визначити проблему використання інформаційно-комунікаційних технологій як одну з важливих у процесі проектної педагогічної діяльності (В. Безпалько, М. Жалдак, О. Кобернік, В. Лапінський, С. Лещук, М. Ковальчук, Є. Полат).

Сутнісні характеристики такого педагогічного проектування знайшли своє висвітлення в дослідженнях, присвячених психологічному й дидактичному аспектам використання нових інформаційних технологій в освіті (Б. Гершунський, Ю. Машбиць, М. Смульсон, Н. Тализіна, А. Хуторської).

Стратегічні цілі оновлення освіти, мета і завдання, визначені новим Законом України «Про освіту», Законом України «Про вищу освіту», Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року, проектом

Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, орієнтують освітній процес на інтеграцію й варіативність, ефективне формування ключових компетентностей у здобувачів освіти.

У процесі дослідження нами було обґрунтовано ключову роль діяльнісного та інтегративного підходів у педагогічному проектуванні. В умовах високотехнологічного інформаційного суспільства ці підходи створюють нові можливості для модернізації змісту освіти, формування компетентної особистості, яка має сформовані вміння здобувати необхідну інформацію з різних джерел необмежено, засвоювати, поглиблювати її, застосовувати у власній пізнавальній і творчій діяльності. Використання зазначених підходів під час розроблення педагогічних проектів, як показали дослідження, сприяє формуванню в учнів ключових компетентностей, ефективній реалізації пізнавального, творчо-пошукового, комунікативного, етичного й естетичного потенціалу.

Педагогічне проектування має широке застосування і перспективу у міжнародній співпраці в галузі освіти. У процесі дослідження нами констатовано значну кількість реалізованих проектів з високим рівнем результативності, основна спрямованість яких зосереджена на аспектах трансформації й інтеграції української освіти до європейського і світового освітнього простору. Використання їх результатів може слугувати підґрунтям для створення інноваційного освітнього середовища нової української школи. До прикладу, це проекти Ради Європи, вже реалізовані спільно з навчальними закладами України («Схід-Захід» (East-West), «Сократ» (Socrates), «Коменіус» (Comenius), «Громадянська освіта» (Civic Education), «Освіта для демократії» (Education for Democracy), екологічні проекти, які мають учасників-співвиконавців у багатьох країнах Європи). Значно поширився процес розроблення й реалізації громадських освітянських проектів та їх підтримка у європейській спільноті.

Водночас аналіз освітнього процесу свідчить про недостатню увагу до проблеми педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти. Послідовне впровадження педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти сприятиме усуненню низки суперечностей між:

- зростанням вимог суспільства до якості надання освітніх послуг та недостатнім рівнем сформованості професійних умінь, що стосуються, зокрема, проектної діяльності;

- рівнем наукового осмислення проблеми педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти і відсутністю належного наукового розв'язання цієї проблеми, дидактичних і методичних розробок, практичних рекомендацій для педагогічних працівників із зазначеного питання;

- необхідністю формування в учнів здатності до розв'язання проектних завдань навчально-пізнавальної діяльності та недостатністю науково обґрунтованих дидактичних засад такого процесу.

Подолання окреслених суперечностей можливе за умов теоретичного обґрунтування й системного запровадження в системі загальної середньої освіти підходів до розроблення і впровадження педагогічних проектів.

Виробленню стратегії дослідження сприяли методологічно спрямовані наукові роботи В. Беспалька, Вол. Бондаря, Б. Гершунського, С. Гончаренка, І. Зязюна, Г. Костюка, В. Кременя, В. Лозової, Н. Ничкало, І. Підласого, В. Семиченко.

Важливими для теоретичного аналізу педагогічного проектування є праці з питань діяльнісного підходу до освітнього процесу, зокрема шляхів формування у здобувачів освіти умінь планувати пошуково-пізнавальну діяльність у процесі виконання довготривалих проектів, самостійно здобувати необхідні знання й ефективно застосовувати їх під час реалізації проектів (С. Гончаренко, О. Гуменюк, В. Докучаєва, В. Костіна, Л. Іванова, В. Ледньов, Т. Мантула, О. Пометун, О. Савченко); психологічні концепції діяльності (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); теорії формування особистості в навчально-виховному процесі (К. Абульханова-Славська, Л. Божович, С. Максименко, В. Роменець, Т. Яценко).

Теоретичні аспекти формування ключових компетентностей висвітлили в наукових розвідках В. Андрійчук, К. Баханов, О. Бондар, С. Величко, О. Овчарук, Н. Токаренко, С. Сисоєва.

Питання сутності проекту як активного методу навчання досліджували Дж. Дьюї, В. Кілпатрик, Д. Снезден, А. Папандреу, В. Монда, Д. Каттерік; шляхи і напрями використання методу проектів розглядали науковці М. Голубенко, В. Гузеєв, А. Касперський, В. Лапінський, С. Мірошник, О. Онопрієнко, О. Пехота, Є. Полат, О. Пометун, Г. Селевко, А. Цимбалару.

Отже, об'єктивні потреби розвитку освіти в Україні, практика навчання у системі загальної середньої освіти, а також теоретична нерозробленість зазначеної проблеми зумовили вибір та актуальність теми дисертаційного дослідження **«Теорія і практика педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти»**.

Зв'язок роботи з науково-дослідними роботами, планами, програмами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України: «Організаційно-педагогічні засади інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів» (№ 0110U001203, 2010–2012 рр.); «Теорія і технологія оцінювання інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу» (№ 0113U003122, 2013-2015 рр.); «Прогнозування розвитку загальної середньої освіти як рівневої системи» (№ 0116U003185, 2016–2018 рр.); а також плану науково-дослідної роботи Інституту модернізації змісту освіти МОН України: «Організаційно-педагогічні засади сервісного обслуговування закладів освіти в умовах децентралізації управління освітою» (№ 0117U006226, 2017–2018 рр.); «Науково-методичні засади організації та проведення дослідно-експериментальної роботи в навчальних закладах України у контексті реалізації Концепції Нової української школи» (№ 0117U006233, 2017–2021 рр.).

Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту педагогіки НАПН України 26.12.2016 року, протокол № 12, і узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні 31.01.2017 року, протокол № 1.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, методичному забезпеченні та експериментальній апробації дидактичних засад педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

1. Теоретично обґрунтувати дидактичні засади педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти, здійснити аналіз основних наукових ідей, дефініцій і теоретико-методологічних підходів, які стосуються наукової проблеми.

2. Здійснити аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми у вітчизняній педагогічній теорії та зарубіжному досвіді.

3. З'ясувати механізми реалізації педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти.

4. Розкрити змістову і процесуальну складові педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти.

5. Виявити специфіку проектної діяльності суб'єктів освітньої діяльності в процесі розроблення й впровадження проектів у системі загальної середньої освіти.

6. Розробити й теоретично обґрунтувати дидактичну модель педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти.

7. Експериментально перевірити ефективність розробленої дидактичної моделі педагогічного проектування в процесі реалізації авторських педагогічних проектів (на прикладі проектів «Росток», «1 учень – 1 комп'ютер», «Академія інноваційного розвитку освіти» (АІРО)).

8. Розробити методичне забезпечення процесу педагогічного проектування та рекомендації щодо впровадження авторської системи педагогічного проектування.

Об'єкт дослідження – процес педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – дидактичні засади розроблення і впровадження інноваційного педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти.

Концепція дослідження. Дослідження педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти передбачає його трактування і вивчення як організованої спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу, що включає такі складові:

- 1) проектування змісту, методів і технологій педагогічної діяльності;
- 2) проектування інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти;
- 3) проектування управлінської діяльності, спрямованої на підвищення результативності педагогічного проектування.

Проектування освітнього процесу в системі загальної середньої освіти потребує системного підходу. Компетентність педагога у проектній діяльності розглядається як здатність ефективно організовувати процес навчання учнів завдяки педагогічному проектуванню, здійснювати аналіз та поліпшувати результати власної педагогічної діяльності.

Інтегративний і діяльнісний підходи до педагогічного проектування надали змогу дослідити феномен педагогічного проектування з позицій цілісності, взаємозбагачення та взаємозумовленості його структурних складових і компонентів.

Теоретичні засади дослідження (вихідні концепти, дефініції, теорії) розширили розуміння сутності досліджуваного явища, його функцій і властивостей, сприяли розробленню, науковому обґрунтуванню моделі педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти.

Сукупність дидактичних принципів, засобів, форм і методів, передбачених системою педагогічного проектування в умовах закладу загальної середньої освіти, була спрямована на актуалізацію загальної психолого-педагогічної сторони педагогічної діяльності педагогічних працівників і складалась із взаємодоповнюючих цілеспрямованих та опосередкованих впливів на формування особистості здобувачів освіти.

Педагогічне проектування зумовило ініціювання змін у цілях, змісті, принципах, методах і технологіях загальної середньої освіти, що сприяє більш повній реалізації її культуротворчого потенціалу.

Загальна гіпотеза дослідження: теоретико-методичне обґрунтування дидактичних засад та практичне впровадження моделі педагогічного проектування, реалізованих у змісті, методах і технологіях навчання з використанням інтегративного та діяльнісного підходів, забезпечують підвищення рівня якості загальноосвітньої підготовки учнів у системі загальної середньої освіти.

Загальну гіпотезу конкретизовано в *часткових припущеннях*:

– визначення сукупності базових понять, які розкривають сутність педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти та здійснення аналізу сучасного стану досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і практиці дадуть змогу сформуванню цілісного бачення педагогічного проектування як процесу і результату проектної діяльності;

– розкриття змістової і процесуальної складових педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти і виявлення специфіки проектної діяльності суб'єктів освітньої діяльності дає можливість уточнити методіку і розкрити механізми розроблення і впровадження педагогічних проектів у освітній процес;

– обґрунтування способів реалізації інтегративного та діяльнісного підходів як методологічної основи дослідження проблеми педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти дає змогу розширити конструктивні можливості педагогічного проектування та підвищити ефективність педагогічних проектів у системі загальної середньої освіти.

Методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення педагогіки інтегративного та діяльнісного підходів як стрижневих конструктивних ідей для модернізації освіти загалом і педагогічного проектування зокрема; теоретичні й практичні засади формування ключових і предметних компетентностей особистості як доміанти нової української

школи; концептуальні принципи інтерактивних методів навчання; дидактичні теорії сучасної шкільної освіти.

У дослідженні було використано ідеї, положення, результати наукових пошуків із проблем: методології сучасних педагогічних досліджень (С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Лутай, О. Савченко, А. Хуторської); особливостей педагогічної діяльності (І. Бех, Вол. Бондар, С. Гончаренко, М. Гриньова, І. Зязюн, А. Кузьмінський, Н. Маркіна, А. Матюшин, О. Савченко, О. Сухомлинська, О. Топузов, О. Фурман).

Теоретичним підґрунтям дослідження є: теорія формування змісту освіти (В. Краєвський, В. Ледньов, І. Лернер, О. Савченко, М. Скаткін, А. Хуторської); психологічна теорія поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізін).

Нормативною базою дослідження слугували положення державних нормативних документів України в галузі освіти, зокрема: закони «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Державний стандарт початкової освіти.

Для розв'язання завдань дослідження, перевірки сформульованої гіпотези застосовано сукупність **методів дослідження:**

теоретичні: аналіз, синтез – у процесі вивчення психолого-педагогічної літератури, навчально-нормативної документації, результатів наукових досліджень з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; порівняння, зіставлення – для порівняння підходів дослідників до розв'язання проблеми, визначення напрямів наукових розвідок та обґрунтування поняттєво-категоріального апарату; моделювання – для розроблення моделі педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти;

емпіричні: анкетування, спостереження за учасниками педагогічного процесу, бесіди з керівниками закладів загальної середньої освіти, учнями, батьками і вчителями з метою вивчення процесу педагогічного проектування; педагогічний експеримент (констатувальний, пошуковий, формувальний), який забезпечив можливість одержати дані про результати інноваційного педагогічного проектування за розробленою моделлю; *математичної статистики* – для оброблення результатів дослідження, визначення стану й динаміки рівнів сформованості компетентностей учнів початкової, основної і старшої школи, динаміки соціалізаційної позиції в умовах педагогічного проектування інформаційного освітнього середовища в системі загальної середньої освіти.

Організація дослідження.

На першому етапі (2005–2009 рр.) окреслено наукову проблему; визначено об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, опрацьовано теоретичні джерела; вивчено стан навчально-методичного забезпечення загальної середньої освіти; з'ясовано методологічні засади дослідження, сформульовано й уточнено гіпотезу.

На другому етапі (2010–2013 рр.) обґрунтовано дидактичні засади педагогічного проектування, визначено складники й механізми реалізації

педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти; розроблено модель педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти; проаналізовано шляхи і можливості реалізації педагогічних проектів для формування ключових і предметних компетентностей і їх сукупності як результатів навчання учнів в умовах інформаційного освітнього середовища.

На третьому етапі (2014–2017 рр.) експериментально перевірено ефективність розробленої моделі педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти; проаналізовано результати педагогічного експерименту. Узагальнені підсумки висвітлено в монографії «Педагогічне проектування в системі загальної середньої освіти: теорія і практика».

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі загальноосвітнього навчального закладу I–III ступенів «Спеціалізована школа № 17 з поглибленим вивченням математики» Подільського району м. Києва, Київської гімназії № 287 Святошинського району м. Києва, спеціалізованої школи № 185 імені Володимира Вернадського з поглибленим вивченням фізико-математичних дисциплін м. Києва, середньої загальноосвітньої школи № 72 Святошинського району м. Києва, школи I–III ступенів № 160 Дарницького району м. Києва, середньої загальноосвітньої школи № 221 м. Києва, середньої загальноосвітньої школи I–III ступенів № 99 міста Києва, Сумської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 15 імені Д. Турбіна, Херсонської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 50 імені Романа Набегова Херсонської міської ради, Миколаївської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 18 Миколаївської міської ради Миколаївської області.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що:

уперше теоретично обґрунтовано дидактичні засади педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти на основі діяльнісного та інтегративного підходів в умовах інформаційного освітнього середовища; *теоретично обґрунтовано* й експериментально перевірено дидактичну модель педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти;

виявлено основні принципи, організаційно-педагогічні умови, особливості управління процесом педагогічного проектування; встановлено взаємозв'язок педагогічного проектування з іншими складовими освітньої педагогічної діяльності;

уточнено типологію проектів у межах здійсненого дослідження, підстави визначення інноваційного потенціалу проектної педагогічної діяльності; експериментально перевірено ефективність авторської моделі педагогічного проектування; *досліджено і впроваджено* способи визначення очікуваних результатів проектування, критеріальну та експертну базу й методи оцінювання педагогічних проектів;

набули подальшого розвитку ідеї проектного позиціонування сучасної освіти, проектного підходу до організації освітнього процесу;

удосконалено напрями проектування оновлення змісту, методів і технологій навчання, освітнього середовища і підготовки педагогічних працівників до проектної діяльності; розроблено і апробовано інструментарій

дослідження процесу педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що запропоновано і впроваджено в освітню практику модель педагогічного проектування, яка надає змогу підвищити ефективність загальноосвітньої підготовки здобувачів освіти; розроблено й апробовано дидактичне забезпечення процесу педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти; розроблено і впроваджено методики підготовчої роботи до проектної педагогічної діяльності; розроблено методичні рекомендації для педагогічних працівників щодо: використання педагогічного проектування у процесі вдосконалення змісту, методів і педагогічних технологій, управління проектуванням.

Основні теоретичні положення й висновки дисертаційної роботи, матеріали монографії «Педагогічне проектування в системі загальної середньої освіти: теорія і практика» слугуватимуть для подальших досліджень проблеми педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти; розроблення шкільних підручників, методів навчання і педагогічних технологій, методичного забезпечення для педагогічних працівників.

Обґрунтовані в дослідженні висновки й практичні рекомендації **впроваджені** в освітній процес закладів загальної середньої і вищої освіти: Київської гімназії № 287 Святошинського району м. Києва (довідка № 15 від 16.02.2018 р.), спеціалізованої школи № 185 імені Володимира Вернадського з поглибленим вивченням фізико-математичних дисциплін м. Києва (довідка № 14 від 19.02.2018 р.), Сумської класичної гімназії (довідка № 84/2 від 23.02.2018 р.), Сумської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 15 імені Д. Турбіна (довідка № 37 від 22.01.2018 р.), закладів загальної середньої освіти Оболонського району м. Києва (довідка управління освіти Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації № 515/1 від 22.02.2018 р.), Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Б. Грінченка (довідка № 82 від 21.02.2018 р.), Херсонської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 50 імені Романа Набегова Херсонської міської ради (довідка № 1 від 11.01.2018 р.), Миколаївської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 18 Миколаївської міської ради Миколаївської області (довідка № 21 від 20.02.2018 р.), Науково-методичного центру управління освіти Миколаївської міської ради (довідка № 19/1 від 20.02.2018 р.); Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (№ 1645/17-12 від 29.12.2017 р.); Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 230/1 від 23.02.2018 р.); Сумського навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 115 від 20.02.2018 р.), Академії інноваційного розвитку освіти (довідка № 05.02/18 від 15.02.2018 р.); комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради «Академія неперервної освіти» (довідка № 13/1 від 09.02.2018 р.), навчальних закладів Київської області (довідка Департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації № 12-01-16/740 від 23.02.2018; Рівненського обласного

інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-16/177/1 від 12.02.2018 р.); комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти» (довідка № 258 від 23.02.2018 р.) та під час проведення виїзних майстер-класів, науково-практичних семінарів ЗНЗ м. Києва, Київської, Херсонської, Миколаївської, Сумської областей та круглих столів у межах виставок «Сучасна освіта в Україні».

Вірогідність результатів і висновків дослідження забезпечено теоретико-методологічною обґрунтованістю та комплексним використанням методів дослідження, їх адекватністю меті й завданням дослідження, репрезентативністю вибірки та здобутими експериментальними даними, кількісним і якісним аналізом емпіричних даних з використанням методів математичної статистики, практичною перевіркою ефективності авторської системи інноваційного педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти, а також отриманими позитивними результатами.

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві працях полягає у дослідженні педагогічного проектування структури уроків математики за діяльнісною технологією [4], розробленні медіасередовища вчителя для педагогічного проектування з використанням педагогічного досвіду [10], дослідженні дидактичних аспектів інформатизації педагогічного проектування нового освітнього середовища і використання ІКТ у сучасних моделях навчання [12, 25, 56, 57, 68, 70], аналізі міжнародного досвіду педагогічного проектування [18, 19], дослідженні педагогічного проектування дистанційного навчання у системі загальної середньої освіти [20], розробленні електронних освітніх ресурсів для забезпечення педагогічного проектування освітнього процесу [22, 26, 30, 33, 36, 37, 45–47], розробленні методів педагогічного проектування формування екологічної компетентності учнів [58].

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження відображались в опублікованих матеріалах дисертації, а також доповідались та обговорювались на науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів:

міжнародних – «Новаторські підходи до застосування ІКТ в освіті» (Португалія, Порто, 2009 р.), International Conference Education for All Regional Conference on Enhancement of Quality of Education and Curriculum Development, Tzahkadzor, Armenia, 29-30 September 2009), шостого семінару Співтовариства Практики з розвитку курикулуму, організованого МПБ ЮНЕСКО (м. Мінськ, Білорусь, 2010 р.), eGover 2011, Естонія–Україна: міжнародна конференція з інфотехнологій та електронного управління (м. Київ, 2011 р.), Форум Міністрів освіти країн Ради Європи: «Школа 21 століття: Київські ініціативи» (м. Київ, 2011 р.); «Подготовка образованного и интеллектуально развитого поколения – как важнейшее условие устойчивого развития и модернизации страны» (м. Ташкент, 2012 р.) «Инновации в образовании: вызовы современности» (м. Ялта, 2012 р.), «Особистість в єдиному освітньому просторі» (м. Запоріжжя, 2014 р.), «Актуальні проблеми міжнародної післядипломної освіти: стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 2015 р.);

всеукраїнських – «Програмне забезпечення у сфері освіти і науки» (м. Київ, 2010 р.), «Формування технологічної культури учасників навчально-виховного процесу в системі експериментальної роботи» (м. Херсон, 2010 р.), «Впровадження інноваційних проектів у навчально-виховний процес закладів освіти України» (м. Миколаїв, 2011 р.), Другий Всеукраїнський форум вчителів-новаторів «Партнерство в навчанні» (м. Київ, 2011 р.), «Модернізація освіти в умовах розвитку інформаційного суспільства» (м. Київ, 2011 р.), «Модернізація шкільної природничо-математичної освіти як стратегія її розвитку у ХХІ столітті» (м. Миколаїв, 2012 р.), «Дослідницький компонент у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та позашкільних закладів освіти: ретроспектива і перспектива» (м. Київ, 2013 р.), «Проблеми післядипломної освіти педагогів: реалізація компетентнісної парадигми в освіті як основа суспільного розвитку» (м. Ужгород, 2014 р.), «Післядипломна педагогічна освіта в контексті сучасних цивілізаційних змін» (м. Київ, 2015 р.), Круглому столі «STEM-освіта в Україні: від дошкільника до компетентного випускника» (м. Київ, 2015 р.), «Європейський вибір Українських освітніх реформ» (м. Київ, 2016 р.), «Теоретико-методичні засади модернізації початкової освіти в умовах освітніх реформ» (м. Рівне, 2016 р.), «Інноваційне проектування на засадах інтегративно-діяльнісної технології в контексті концепції «Нова українська школа» (м. Миколаїв, 2017 р.), «Інноваційне педагогічне проектування в умовах реформування освіти» (м. Суми, 2017 р.);

регіональних – «Сучасні та перспективні засоби ІКТ в освіті» (м. Київ, 2011 р.), «Розвиток пізнавального інтересу учнів при вивченні української мови з використанням інформаційно-комунікаційних технологій за науково-педагогічним проектом «Росток» (м. Обухів Київської області, 2010 р.), «Інноваційна діяльність закладів освіти Київщини за педагогічною технологією «Росток» (м. Боярка Київської обл., 2017 р.), «Технології у реалізації Концепції Нової української школи» (м. Суми, 2017 рік);

на засіданнях відділу інновацій та стратегій розвитку освіти Інституту педагогіки НАПН України; на науково-практичних семінарах, круглих столах, організованих Інститутом модернізації змісту освіти МОН України, громадською організацією «Академія інноваційного розвитку освіти», на науково-практичних заходах у рамках виставок «Сучасна освіта в Україні».

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в 114 наукових публікаціях (із них 89 – одноосібні), серед яких: 1 монографія, 34 навчальних посібники, 8 навчально-методичних матеріалів, 38 статей (із них 25 – одноосібні) у виданнях, зареєстрованих як фахові з педагогічних наук (із них: 8 – у зарубіжних фахових педагогічних виданнях та у міжнародних наукових журналах, які включені до міжнародних наукометричних баз даних), 31 публікації у збірниках наукових конференцій і семінарів.

Кандидатську дисертацію на тему «Фізичний експеримент в інтегративних курсах природознавства» захищено в 1991 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Структура і обсяг дисертації. Логіку викладу і структуру роботи визначили мета й завдання дослідження. Зміст дисертації складається зі вступу,

5 розділів, висновків до них і загальних висновків, 10 додатків на 94 сторінках, список використаних джерел із 642 позицій (з них 31 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертаційної праці становить 550 сторінки. Основний текст викладено на 397 сторінках. Робота містить 18 таблиць і 29 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, визначено особистий внесок здобувача, подано відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження та публікації за темою виконаної роботи.

У першому розділі – «Проектна діяльність у системі загальної середньої освіти як наукова проблема» – проаналізовано стан дослідження проблеми педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти в наукових вітчизняних та зарубіжних філософських, психолого-педагогічних і методичних джерелах, пов'язаних з темою дослідження; з'ясовано поняттєво-категоріальний апарат дослідження; узагальнено теоретичні положення та концептуально-методологічні підходи до педагогічного проектування; уточнено термінологічний апарат.

Обґрунтовано, що соціально-педагогічна детермінанта проектної педагогічної діяльності спрямована насамперед на формулювання ідей, системи ціннісних установок для розроблення освітнього проекту, висування гіпотез, альтернативних рішень, визначення цілей проектування, прогнозування, розроблення й оцінки варіантів, вибір найбільш ефективних з них, визначення методів проектування, тобто цілісне формулювання концепції проекту. Педагогічна проектна діяльність передбачає розроблення відповідних стратегічних програм реалізації проекту, управління взаємодією суб'єктів педагогічного проектування. Об'єктивно процес педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти зумовлений низкою соціальних, економічних, політичних, наукових, демографічних чинників.

На основі вивчення наукових джерел й узагальнення емпіричного досвіду здійснено психолого-педагогічний аналіз проблематики педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти, який дав змогу констатувати: проблеми інноваційної освітньої діяльності, педагогічного проектування в освіті неодноразово розглядались у різні історичні періоди у психологічній та педагогічній галузях науки (Л. Виготський, І. Дудунік, Д. Дьюї, В. Кремень, Ф. Ільсова, О. О'Нейл, С. Русова, О. Савченко, В. Сухомлинський, К. Уошборн, К. Робінсон, С. Шацький, А. Хуторської). Проблема педагогічної інноватики відображена в розвідках вітчизняних і зарубіжних науковців (І. Богданова, А. Богосвятська, Л. Буркова, М. Голубенко, В. Костіна, Н. Стовпа, Н. Токаренко, С. Раков, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс). Окремі аспекти педагогічного проектування як інструменту інноваційної освітньої діяльності досліджувались науковцями і фахівцями-практиками (Л. Ващенко, І. Дичківська, М. Поташник, В. Сластьонін, О. Топузов, В. Химинець, Л. Шавініна (Larisa V. Shavinina)).

У процесі дослідження констатовано чинники, які потрібно враховувати для стимулювання педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти як інструменту освітньої інноваційної діяльності.

I. Об'єктивні чинники середовища: 1) загальний та економічний стан освіти; 2) характер інноваційної політики закладу загальної середньої освіти, яка може бути інтенсивною; 3) тип і характер інноваційного проектування та впроваджуваних освітніх технологій (чим складніші освітні технології, тим більше труднощів зазнають педагогічні працівники під час упровадження нововведень); 4) особливості конкретного закладу загальної середньої освіти (традиції, зміст інноваційної діяльності, структура колективу, характер розв'язуваних завдань).

II. Суб'єктивні чинники: 1) стать і вік (в освіті України переважають жінки, і хоча, за даними американських дослідників, жінки більше схильні до конформізму, ніж чоловіки, водночас саме жінки сприяли докорінній зміні цінностей і поглядів, наприклад, у телекомунікаційній галузі); 2) особистісні якості, що сприяють упровадженню інновацій: схильність до ризику, зацікавленість у кар'єрному зростанні, високий професіоналізм, установку на нововведення (саме ці якості психологи вносять до змісту поняття «новатор»); 3) кваліфікація й освіта (наприклад, для керівника освіти прогресивного типу важливі знання, зокрема – в галузі управління, ІКТ, з основ бізнесу, а також – володіння іноземними мовами).

Створення й поширення новацій у системі загальної середньої освіти засобами педагогічного проектування зумовлюються також низкою загальних соціально-освітніх об'єктивних чинників: 1) появою нових державних стандартів освіти; 2) актуальністю безперервного процесу модернізації змісту, форм і методів навчання; 3) функціонуванням варіативних систем навчання (розвивальна, модульна, диференційована тощо); 4) функціонуванням авторських навчальних закладів; 5) оновленням навчальних програм, підручників; 6) нагальністю діалогової форми спілкування суб'єктів освітнього процесу і його індивідуалізації; 7) потребою у вдосконаленні управлінської діяльності керівників закладів освіти з розробленням варіативних моделей структури управління.

З'ясовано, що педагогічне проектування в системі загальної середньої освіти охоплює низку процедур, що входять до його складу (згідно з авторським визначенням). Це «аналіз ситуації», «конструювання», «прогнозування». Процедури «проектування», «прогнозування» представлені в єдності й тотожності. Наведений ряд передбачає розуміння педагогічного проектування як важливої складової процесу підготовки педагогічних працівників до освітньої діяльності, завершальним етапом якого є розроблення відповідного сценарію освітнього процесу.

Зазначено, що у процесі педагогічного проектування ключовими є такі уміння: виявляти, виокремлювати та класифікувати об'єкти за істотними ознаками; зіставляти, аналізувати й узагальнювати інформацію; здійснювати пошук, виявлення, систематизацію й узагальнення інформації, особливо у проблемній навчальній ситуації; зіставляти поточне уявлення з еталоном та оцінювати подібність між ними; коригувати моделі; вибирати еталонну гіпотезу чи розробляти її

тощо. Зауважимо, що в англomовній психологічній літературі поняття проектування близьке до самовизначення (E. Ericson, J. Hobermas, D. Matteson, J. Turner, A. Waterman). Самовизначення розглядається як головний аспект особистісного розвитку, життєдіяльності особистості в групі (К. Абульханова-Славська, А. Брушлінський, А. Петровський, С. Рубінштейн).

Педагогічне проектування розглянуто також у контексті інноваційної діяльності. Конкретизовано й уточнено поняття *інноваційний проект*. З одного боку, він є змістовим програмним документом комплексу соціально-педагогічного проектування інноваційного розвитку освіти. З іншого боку, інноваційний педагогічний проект розглядається нами як інноваційна форма організації освітнього середовища, в основі якої перебуває комплексний характер діяльності певного колективу фахівців в умовах активної взаємодії з навколишнім середовищем і спрямована на виконання обґрунтованої мети й визначеного кінцевого результату (змін), регламентована планом конкретних дій та обмежена конкретним проміжком часу й матеріально-фінансовими ресурсами. Результатом педагогічного проекту є його продукти (навчальні програми, навчальні, методичні, інформаційні ресурси, методи і технології тощо) або послуги (навчання, ресурсне забезпечення), які пропонують варіанти рішення визначеної проблеми та перелік умов ефективного використання такого продукту або послуги і впровадження їх в освітній системі.

У розділі проаналізовано особливості організації проектної педагогічної діяльності в зарубіжній педагогічній практиці і виокремлено певні світові тенденції педагогічного проектування. З'ясовано, що такі тенденції мають значний вплив на розвиток проектної діяльності в освіті України.

Аналіз матеріалів міжнародної співпраці в галузі освіти виявив значну кількість проектів із високим рівнем результативності, основна спрямованість яких зосереджена в аспекті трансформації й інтеграції української освіти в європейське і світове співтовариство. Євроінтеграція, поширення демократичних цінностей у країнах Східної та Центральної Європи спрямовують освіту на створення єдиного освітнього простору. Проекти Ради Європи, реалізовані спільно з закладами освіти України, наприклад, «Схід–Захід» (East–West), «Сократ» (Socrates), «Коменіус» (Comenius), «Громадянська освіта» (Civic Education), «Освіта для демократії» (Education for Democracy), екологічні проекти та ін. мають учасників-співвиконавців у багатьох країнах Європи. Серед них є учні й учителі, котрим цікаво й корисно співпрацювати, на практиці вчитися толерантності, взаємоповазі та взаєморозумінню.

Значно поширилися процеси розроблення й реалізації громадських освітянських проектів та їх підтримки у Європейській спільноті. Прикладом є реалізація проектів громадських освітянських організацій: Європейська асоціація керівників шкіл – ESHA, яка об'єднує національні асоціації керівників шкіл 30 країн Європи, Міжнародний педагогічний клуб європейських столиць та ін.

Дослідження показало, що Україна активно залучається до апробації й реалізації Європейських освітніх програм і проектів. У м. Києві більше ніж 400 шкіл співпрацюють із 36 країнами та майже 1000 шкіл-партнерів. Унікальний

досвід міжнародної проектної діяльності продемонстрував ліцей № 38 м. Києва, який має партнерів у 16 країнах Європи.

З огляду на викладене, зроблено висновок, що використання зарубіжного досвіду педагогічного проектування передбачає такі напрями діяльності: 1) добір і аналіз матеріалу, що висвітлює актуальні питання стану, розвитку й перспектив освіти у країнах – членах Ради Європи, узагальнення отриманого матеріалу з метою визначення спільних тенденцій і виявлення державних пріоритетів щодо розвитку систем освіти; 2) переклад, локалізація й адаптація відібраного матеріалу українською мовою; 3) оформлення результатів дослідження як логічно побудованої структури відповідно до певних контент-одиниць.

У розділі представлено також результати аналізу стану досліджуваної проблеми як за кордоном, так і у вітчизняній системі загальної середньої освіти. Здійснений аналіз дав змогу виявити актуальні проблеми педагогічного проектування, сформулювати критерії оцінки проектів, етапи їх організації та впровадження, рівні проектування, а також сутність методу проектів у проекції педагогічної інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти.

У другому розділі – «Методологія педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти» – визначено, що методологічною основою педагогічного проектування є положення педагогіки, психології про сутність навчання, виховання, про фаховий і особистісний розвиток, соціально-психологічні і педагогічні особливості колективів, проектну педагогічну діяльність, професійну педагогічну комунікацію (І. Батракова, І. Богданова, Л. Виготський, О. Кобернік, О. Леонт'єв, І. Пархоменко, А. Реан, С. Рубінштейн, С. Сисоєва); дослідження з проблем управління колективами, психолого-педагогічних закономірностей управлінської діяльності (Н. Бочаров, О. Гуменюк, Л. Даниленко, Л. Іванова, Ю. Конаржевський, Т. Лукіна, Т. Мантула, М. Поташник, Л. Токарук, Л. Уманський, А. Файоль). Вітчизняні й зарубіжні дослідження дають змогу зробити таке узагальнення: педагогічне проектування є складною багаторівневою поетапною діяльністю, яка сприяє розробленню або модернізації складових освіти – від загальної ідеї до точно описаних конкретних дій.

Розроблено дидактичну модель процесу педагогічного проектування з огляду на окреслені освітні цілі та отриманий педагогічний результат, що є логічно структурованою послідовністю множини компонентів, а саме: мета педагогічного проектування; підходи та принципи проектування в контексті досягнення окресленої мети; відповідні завдання й функції, необхідна організація і структура; психолого-педагогічні передумови, методологія педагогічного проектування, його зміст, форми, методи, а також результати, що мають бути отримані за фактом здійснення педагогічного проектування (*рис. 1*).

У моделі враховано управлінський аспект, який полягає в тому, що одним з основних чинників впливу на процес педагогічного проектування є управління загальною середньою освітою. Заклад загальної середньої освіти як система входить до загальної системи управління освітою в країні. Саме тому проблему управління освітнім процесом у процесі педагогічного проектування в

системі загальної середньої освіти необхідно розглядати, враховуючи всі види взаємодій, що мають функціональний вияв усередині закладу, а також між закладом і навколишнім середовищем.

Управління процесом педагогічного проектування в умовах закладу загальної середньої освіти тлумачиться як: багатофакторний упорядкований цілеспрямований процес впливу методів управління групою, колективом закладу, що враховує варіативність методичних прийомів, технічних засобів, відповідних *проектних технологій*; координацію та взаємодію суб'єктів процесу.

Управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів у процесі педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти є складним, багатогранним і нелінійним процесом, який має постійно координуватися та коригуватися адекватно соціально-педагогічним умовам його функціонування.

Продемонстровано тісний взаємозв'язок між процесом реформування освіти в країні й особливостями процесу педагогічного проектування у системі загальної середньої освіти. Наприклад, ключові компоненти концепції «Нова українська школа» можуть бути забезпечені реалізацією конкретних напрямів педагогічного проектування для впровадження цих компонентів у педагогічну практику. Ці напрями, на нашу думку, в узагальненому вигляді можуть бути такими: 1. Новий освітній простір та розвиток інфраструктури. 2. Інформаційно-комунікаційний простір і технології. 3. Модернізація освітнього контенту в організації освітнього процесу. 4. Ефективний менеджмент і професіоналізація управління. 5. Мотивація, професійний розвиток та соціальний захист педагогічного працівника.

З'ясовано, що особливості управління педагогічним проектуванням у системі загальної середньої освіти розкриваються в таких характеристиках: цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт управління; вплив керівної підсистеми на керовану з метою перетворення останньої на рівень якісно нового стану; упровадження елементів науково-дослідницької (проективної) діяльності в освітній процес. Досліджено характер впливу інтегративного та діяльнісного підходів до педагогічного проектування в напрямках активізації й інтенсифікації навчального процесу, на предмет забезпечення: інтегративного зв'язку управлінської, педагогічної, психологічної, культурологічної основ діяльності педагога; урахування фундаментального й прикладного характеру предметних знань і умінь під час педагогічного проектування; інтегративних форм самоуправління суб'єктів освітнього процесу; результативності діяльності педагогічного працівника й здобувача освіти.

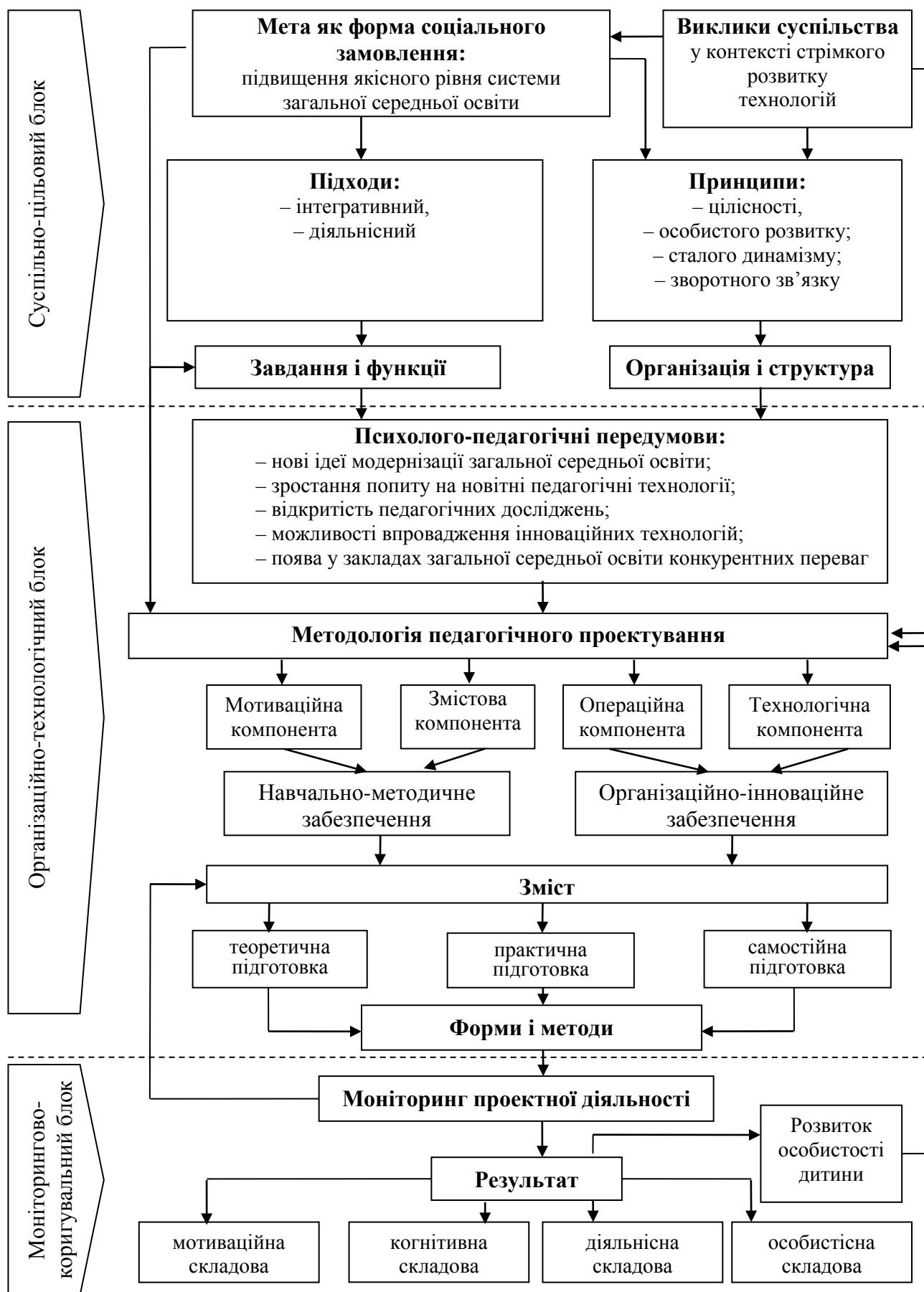

Рис. 1. Системно-структурна дидактична модель процесу педагогічного проектування

Проектування навчальної діяльності передбачає розроблення: дидактичної стратегії, яка описує алгоритм орієнтувальних, виконавських і контрольних операцій, що забезпечують досягнення навчальної мети; видів навчальної діяльності; змісту навчально-пізнавальної діяльності; методів і прийомів навчання, спрямованих на мотиваційну підтримку навчально-пізнавальної діяльності. Розуміння проектної педагогічної діяльності як розподіленої співдіяльності її суб'єктів передбачає розроблення тактик дії та операцій, необхідних для виконання проектного завдання чи розв'язання проблеми й передбачених у стратегії проектування спільно учителем й учнями.

У третьому розділі – «Організація проектної педагогічної діяльності у системі загальної середньої освіти» – розкрито сутність та особливості проектної педагогічної діяльності; проаналізовано процес організації та управління педагогічним проектуванням у системі загальної середньої освіти і з'ясовані особливості цього процесу; розроблена модель педагогічного проектування освітнього процесу; розкрито основні аспекти і способи проектування освітнього процесу на основі інформаційно-комунікативних технологій.

У розділі показано, що проектна робота проводиться на рівні наукового проектування, поєднуючи способи організації теоретичного знання й педагогічних схем здійснення навчальної практики в освітній галузі. З'ясовано, що модернізація системи загальної середньої освіти передбачає організацію змістовного інноваційного пошуку вчителями власних версій програмових і методичних засобів, а відтак – здійснення самостійного професійного відбору найважливіших складових педагогічного проектування за обсягом, структурністю і якістю.

Виявлені характерні ознаки й особливості педагогічного проектування: 1) результати педагогічного проектування орієнтовані на колективне використання; 2) педагогічний проект переважно є основою інноваційної педагогічної діяльності; 3) у процесі педагогічного проектування вирішується актуальна освітня проблема; 4) результати педагогічного проектування переважно базуються на певному винаході; 5) педагогічне проектування є системним, інтегрованим процесом; 6) педагогічне проектування є наслідком педагогічної ініціативи та здатності його учасників до взаємодії.

Визначено, що діяльність педагогів, під час якої здійснюється проектування, реалізується через такі п'ять блоків: 1) мотиваційний (потреби, ідеали, намагання, мотиви, установки); 2) орієнтаційний (плани, цілепокладання, програми, технології, дії); 3) операційний (інструменти діяльності, виконавчі механізми, вміння та навички, що забезпечують визначені дії); 4) енергетичний (механізми регуляції); 5) оцінювальний (оцінка – задоволеність або незадоволеність самоорганізації діяльності).

Робота над навчальними (дослідницькими, творчими, ігровими, інформаційними, практико-орієнтованими й предметно орієнтованими) проектами передбачає відповідні дії педагогів під час їх розроблення: 1) схарактеризувати сучасний стан проблеми у предметній галузі; 2) окреслити поняттєво-категоріальний апарат досліджуваної теми (розділу); 3) уточнити

зміст вузлових понять; статус смислових одиниць, переглянути їх ієрархію; узагальнити загальноприйняті класифікації явищ та їх термінологічного позначення; 4) систематизувати навчальний матеріал, який пропонується в інваріантній і варіативній його частинах; 5) розробити проблемно-пошукові завдання та вправи в межах навчального предмета; 6) зробити узагальнення щодо перспектив використання отриманих результатів проектного дослідження.

З'ясовано, що дидактичні можливості ІКТ у змісті педагогічного проектування полягають у: забезпеченні навчальної інтерактивності, наданні множинних каналів отримання інформації; створюють умови для наочного представлення різного роду процесів, явищ, подій, а також моделювання, яке дає змогу вивчати об'єкти або явища в різних станах і аспектах.

У четвертому розділі – «Практика педагогічного проектування освітнього процесу в системі загальної середньої освіти» розкрито основні практичні аспекти розроблення, організації і впровадження педагогічних проектів у системі загальної середньої освіти на засадах інтегративного та діяльнісного підходів на матеріалі реалізованих авторських проектів: проектування навчального процесу в початковій і основній школі на прикладі педагогічного проекту «Росток»; педагогічні проекти з упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у системі загальної середньої освіти; проект з підготовки педагогічних кадрів до проектної діяльності «Академія інноваційного розвитку освіти».

Доведено, що саме *інтегративний підхід* до педагогічного проектування: сприяє актуалізації таких принципів розвитку освіти: принципу *національної спрямованості освіти*, що передбачає інтеграцію в змісті освіти національної історії, традицій, української культури; принципу *відкритості освіти*, який орієнтує її на інтеграцію у світові освітні структури; принципу *безперервності освіти*, спрямованого на досягнення її цілісності, що неможливо без змістовної інтеграції; принципу *єдності навчання і виховання*, який є інтегративним за суттю, оскільки полягає в органічному поєднанні процесів навчання й виховання з метою формування цілісної особистості; принципу *наступності*, що забезпечує об'єктивну необхідність навчання впродовж життя з оптимальним співвідношенням між його окремими частинами і етапами навчання, принципу *гуманітаризації освіти*, який передбачає інтеграцію у свідомості людини окремих процесів і явищ докільця в єдину гуманітарну картину світу.

Діяльнісний підхід забезпечує опертя на здобуті учнями знання, що є основою для подальшого розвитку їх особистості і продуктивнішого навчання в майбутньому; сприяє дотриманню оптимальних вимог до навчальної діяльності учнів і поступального розгортання всього освітнього процесу, його організації, змісту та методів роботи з метою оптимізації і підвищення ефективності навчання.

На матеріалі педагогічного проекту «Росток» продемонстровано реалізацію інтегративного та діяльнісного підходів. Ці підходи реалізовано у

процесі проектування технології навчання і навчально-методичного забезпечення проекту.

Визначено провідні напрями педагогічного проектування на основі інформатизації освітнього середовища: загальне підключення закладів освіти до глобальних інформаційних ресурсів з використанням високошвидкісних каналів; створення та використання в освітньому процесі сучасних електронних засобів і навчальних матеріалів, а також організацію ефективного доступу до них через мережу Інтернет; формування дистанційної системи освіти, налагодження ефективного електронного зв'язку зі світовими інформаційними ресурсами, провідними фахівцями та науковцями світу; створення мережі електронних бібліотек і ресурсних центрів, що забезпечують інформаційну й науково-методичну підтримку освітнього процесу; розвиток інформаційної взаємодії та інтеграції закладів загальної середньої освіти у світовий інформаційний освітній простір.

З'ясовано, що використання ІКТ у проектуванні освітнього процесу суттєво розширює можливості запровадження інтегративного та діяльнісного підходів у системі загальної середньої освіти й урізноманітнює навчальну діяльність як учня, так і вчителя, сприяючи формуванню ІКТ-компетентності кожного з них, підвищує рівень мотивації й активності в освітній діяльності та формує позитивні особистісні якості, пов'язані із самооцінкою, самоаналізом і рефлексією.

Розроблено електронний інтерактивний навчальний контент для початкової школи з урахуванням тенденцій розвитку електронного навчання у процесі реформування освіти.

Авторський педагогічний проект підготовки педагогічних працівників до проектної діяльності «Академія інноваційного розвитку освіти» передбачає функціонування її складових як відповідних центрів, що відображають основні змістовні лінії проекту. Реалізації розробленої мобільної оперативної моделі підготовки вчителів до педагогічного проектування та інноваційній діяльності сприятимуть визначені й схарактеризовані напрями роботи навчальних і організаційних центрів проекту «Академія інноваційного розвитку освіти»:
 1. *Центр інноваційного навчання.* 2. *Центр освітнього консалтингу.* 3. *Центр освітніх експертиз.* 4. *Центр електронної просвіти.* 5. *Видавничий центр.*

Визначено рамку фахових та особистісних якостей учителя, який здійснює педагогічну діяльність інноваційного спрямування. Вона визначається складниками – *педагогічний гуманізм* (довіра до учнів, повага до їх особистості, впевненість у своїх здібностях і можливостях); *емпатійне розуміння учнів* (прагнення та вміння відчувати іншого як себе, розуміти внутрішній світ учнів, сприймати їх позиції); *співпраця* (поступове перетворення учнів на рівноправних партнерів, співавторів, співтворців освітнього процесу); *діалогізм* (уміння слухати учня, цікавитись його думкою, розвивати міжособистісний діалог на засадах рівності, взаємного розуміння і співтворчості); *особистісна позиція* (творче самовираження, коли вчитель постає перед учнями як особистість, що має свою думку, відкрита у вираженні своїх почуттів та емоцій). Підтверджено, що реалізація цих якостей сприяє навчальній

діалогізації, а також проектуванню і виробленню особистої освітньої траєкторії з урахуванням потреб і рівня навчальних досягнень учня.

У п'ятому розділі – «Експериментальне дослідження ефективності педагогічного проектування у системі загальної середньої освіти» схарактеризовано методику та етапи проведення експериментального дослідження; організаційне та технологічне забезпечення дослідження; проаналізовано й узагальнено результати моніторингу результативності та експериментально обґрунтовано ефективність упровадження розробленої моделі проектної педагогічної діяльності, у тому числі і з опертям на результати оцінювання навчальних досягнень учнів.

У процесі експериментального дослідження педагогічного проектування у системі загальної середньої освіти:

виокремлено основні етапи здійснення педагогічного проекту: *підготовчий* (організаційні заходи та розроблення комплексів матеріалів (наукових, методичних, експериментальних, діагностувальних тощо) для реалізації концептуальної моделі проекту); *технологічний* (реалізація концептуальної моделі, контроль за виконанням програми проекту, отримання проміжних результатів, їх корекція (за потреби), отримання результатів відповідно до загальної мети проекту); *узагальнювальний* (узагальнення, систематизація, оцінювання та затвердження результатів проекту);

визначено вимоги до педагогічного проекту, а саме: відповідність законодавчим і суспільним (правовим, етичним, санітарно-гігієнічним, екологічним) нормам; актуальність проблеми, визначеної у проекті; відповідність програми проекту визначеній проблемі; наукова (теоретична й емпірична) обґрунтованість планування проекту, провадження та оцінювання результатів проектної діяльності; спрямованість завдань на інноваційні зміни в освітній системі; скоординовані дії з виконання завдань відповідно до програми; здійснення внутрішнього контролю за реалізацією проекту та якістю результатів діяльності; наявність мотиваційних чинників діяльності учасників проекту; наявність системи нівелювання можливих непрогнозованих наслідків здійснення проекту; наявність ресурсного забезпечення (фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного).

Експериментальне навчання було побудовано на основі тісного взаємозв'язку складових дидактичної моделі організації і здійснення педагогічного проектування, а також на основі забезпечення результативності проектної діяльності педагогічних працівників і здобувачів освіти.

Порівняння результатів експерименту в контрольних й експериментальних класах проводилось за комплексною методикою, попередньо було враховано всі чинники надійності, достовірності і валідності отриманих даних під час формування контрольних та експериментальних груп. У дослідженні відбір експериментальних (вибірка Е) та контрольних (вибірка К) класів здійснювався на основі порівняння результатів навчальних досягнень учнів 1–4 класів, 5–6 класів, 7–9 класів, 10–11 класів.

Ступінь впливу складових організаційного та технологічного забезпечення експериментального дослідження педагогічного проектування

визначалась за допомогою матриці оцінювання параметрів моделі проектування, що відображає співвідношення рівня ефективності виокремлених складових згідно з локальними структурами системи загальної середньої освіти (табл. 1).

В експериментальному дослідженні ми виходили з того, що процес педагогічного проектування має такі характеристики: 1) базується на психолого-педагогічній концепції; 2) забезпечує взаємозв'язок складових системи загальної середньої освіти; 3) дає змогу виконувати на більш високому рівні завдання, які розв'язувалися іншими педагогічними методами; 4) має навчально-методичне забезпечення; 5) зрозуміла вчителю; 6) у педагогічному проекті може розроблятися будь-який з аспектів освітнього процесу; 7) створена навчальна база з підготовки педагогічних працівників до проектної діяльності; 8) створені засоби моніторингу педагогічного проекту, адекватні поставленим завданням.

Таблиця 1

Результати оцінювання параметрів регресійної моделі

($R = 0,92270843$; $R^2 = 0,85139085$ (Скореговане значення $R^2 = 0,74736445$);

$F(7,10) = 10,233$; $p < 0,00074$ (Стандартна похибка оцінки: 80,690))

Показники	Бета	Стд. пох. Бета	B	Стд. пох. B	t	p-рів.
			109,5493	174,0019	0,62959	0,543080
Рівень актуальності педагогічного проекту, бали	0,286688	0,319826	0,0112	0,0125	0,89639	0,391115
Рівень загальної підготовки учнів, яких буде залучено до проведення дослідження, бали	0,802117	0,263258	0,0278	0,0091	3,04689	0,012317
Рівень бюджетних витрат в розрахунку на 1 учня, тис. грн	- 0,158480	0,193528	- 3,6354	4,4394	- 0,81890	0,431928
Рівень професійної підготовки вчителів, які беруть участь у проведенні дослідження, бали	0,204103	0,146696	3,1094	2,2349	1,39133	0,194301
Рівень методичного забезпечення педагогічного проекту, бали	- 0,168375	0,151291	- 15,1541	13,6166	- 1,11292	0,291781
Рівень оснащення контрольними засобами у ході експерименту, %;	- 0,154674	0,350002	- 2,0352	4,6054	- 0,44192	0,667948
Рівень підготовленості навчального середовища, %	0,087417	0,134232	2,3404	3,5938	0,65123	0,529576

Де: R – коефіцієнт кореляції; R^2 – коефіцієнт детермінації; Скореговане значення R^2 – скорегований коефіцієнт детермінації; F – статистичне значення для F-критерію; p – рівень значущості регресійної моделі; $Std. пох.$ – стандартна похибка оцінювання; $Bета$ – оцінка параметрів регресійної моделі для нормалізованих змінних; $Std. пох. Bета$ – стандартні похибки оцінок параметрів регресійної моделі для нормалізованих змінних; B – оцінки параметрів регресійної моделі в абсолютному вираженні; $Std. пох. B$ – стандартні похибки оцінок параметрів регресійної моделі в абсолютному вираженні; t – статистичні значення t -критерію; $p-рів.$ – p -рівень значущості оцінки параметрів регресійної моделі.

В експериментальному дослідженні ефективності педагогічного проектування на матеріалі проекту «Росток» ми виокремили такі завдання: 1. Вивчення стану перспективної інтеграції педагогічного проекту «Росток» у навчальний процес в системі загальної середньої освіти і, зокрема, з'ясування педагогічних умов ефективності можливих варіантів його впровадження в початковій, основній і старшій школі. 2. Дослідження впливу інформаційно-комунікаційних технологій на процес педагогічного проектування (проект: «1 учень – 1 комп'ютер») та на адаптацію учнів до навчання в умовах інформатизації освітнього середовища.

Аналіз педагогічних умов ефективності педагогічного проектування, стану перспективної інтеграції педагогічного проекту «Росток» в освітній процес закладів загальної середньої освіти, а також адаптованих варіантів його реалізації дав змогу виокремити основні напрями експериментального дослідження: 1) дослідження впливу інтегративного підходу до проектування змісту навчання на формування в учнів цілісної картини світу; 2) вплив діяльнісного підходу й упровадження діяльнісного методу навчання на якість навчальних досягнень і загального розвитку учнів; 3) вплив інтегративного та діяльнісного підходів до проектування змісту й технологій навчання на формування в учнів здорового способу життя в учнів, які навчалися за проектом «Росток».

У початковій й основній школі виконувались заходи, передбачені дослідно-експериментальною роботою: комплексне педагогічне дослідження особливостей розвитку пізнавальної сфери учнів 4-х класів, які навчаються за науково-педагогічним проектом «Росток» з урахуванням оптимізації вибору профілю подальшого навчання; психолого-педагогічний супровід процесу адаптації учнів (учні 5-х класів); тематично-розвивальні заняття з учнями; групові заняття з учнями; анкетування й індивідуальні консультації учнів, батьків і вчителів.

Експериментальне дослідження щодо практичного впровадження педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти продемонструвало достатньо високу ефективність і наявну перспективність інтегрування до системи загальної середньої освіти авторських педагогічних проектів: програма розвитку дітей «Росток»; модель навчання «1 учень – 1 комп'ютер» із формування інформаційно-комунікативного навчального середовища.

Відповідно до завдань експериментальної роботи в умовах педагогічного проектування з теми «Інтегративний підхід до формування в учнів цілісної

картини світу» було проведено дослідження, спрямоване на виявлення динаміки розвитку емоційної, вольової, мотиваційної й пізнавальної сфери особистості учня. Фінішний моніторинг продемонстрував такі результати: підвищений рівень інтелектуального, художнього, естетичного розвитку учнів, що навчалися за проектом «Росток». Оцінка рівнів творчої діяльності здійснювалася на основі таких критеріїв: активність, логіка мислення, імпровізація, ініціативність, упевненість у власних силах, прагнення до самостійної роботи, нестандартні дії (рис. 2).

Динаміка оцінок, представлена на рис. 2, свідчить про відсутність класів, де переважає репродуктивний рівень діяльності.

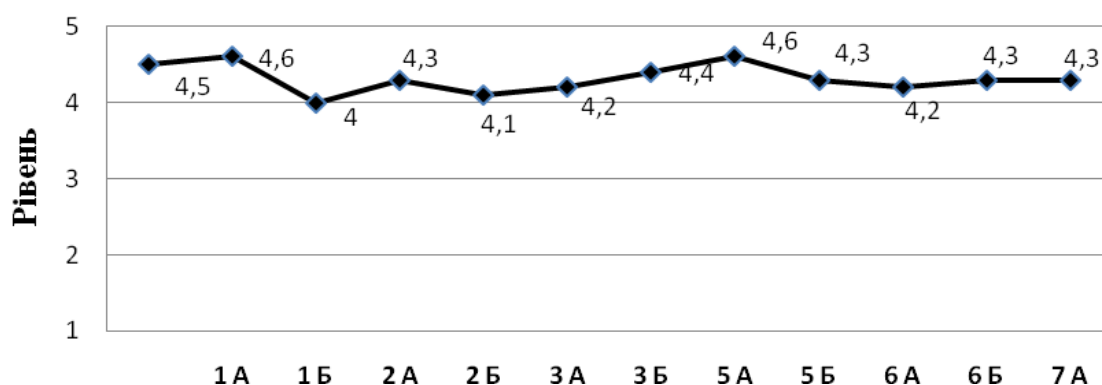

Рис. 2. Рівні діяльності класів, які працювали за програмою «Росток» (0-3 – репродуктивний рівень; 3,1-4,2 – продуктивний рівень; 4,3-5 – творчий рівень)

Результати формувального експерименту засвідчують, що проект «Росток» сприяє формуванню в учнів початкової та основної школи високого рівня інтелекту і творчої пізнавальної діяльності, що актуалізує проблему його широкого впровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Програмою розвитку проекту «Росток» було передбачено: дослідження і внесення змін у зміст і структуру окремих предметів, введення нових предметів, перехід до профільного навчання у 9-му класі з утворенням динамічних груп природничо-математичного і гуманітарного профілів.

Результатом дослідження стало розроблення методичних рекомендацій до впровадження педагогічного проектування навчального процесу в системі загальної середньої освіти. Якісні й кількісні дані свідчать, що в умовах впровадження авторських педагогічних проектів «Росток» і «1 учень – 1 комп'ютер» рівень адаптації учнів до навчання у школі значно підвищився: в експериментальній групі (високий рівень – 14% / 25 %; середній рівень – 65% / 65%; низький рівень – 21% / 19%) порівняно з контрольною (високий рівень – 22% / 10 %; середній рівень – 71% / 61%; низький рівень – 17% / 29%). Упровадження інноваційного проекту «Росток» сприяло формуванню цілісної природничої наукової картини світу; культури мовлення; розвитку творчих здібностей учнів, підвищенню їх інтелектуального рівня. Результатом дослідження стало розроблення методичних рекомендацій до впровадження педагогічного проектування навчального процесу в системі загальної середньої освіти.

Педагогічний проект з підготовки вчителів до проектної та інноваційної діяльності «Академія інноваційного розвитку освіти», як показали результати дослідження, сприяв зростанню компетентності педагогічних працівників у розробленні інноваційних педагогічних проектів.

Отже, проведене дослідження дало змогу удосконалити підходи, методи й технології педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти, розробити модель педагогічного проектування, її навчально-методичне забезпечення та інноваційно-інформаційне середовище її реалізації, методи оцінки педагогічних проектів і моделі підготовки педагогічних працівників до проектної і інноваційної діяльності в умовах педагогічного проектування. Висновки та рекомендації дослідження сприяють результативності процесу педагогічного проектування у системі загальної середньої освіти. Основні положення та результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для вдосконалення теорії і практики педагогічного проектування, реалізації інноваційної й самоосвітньої діяльності педагогів на основі використання авторських розробок педагогічних проектів.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз проблеми дослідження й одержані результати дослідно-експериментальної роботи дали підстави для формулювання **висновків**.

1. На основі теоретичних розробок і даних емпіричних досліджень з'ясовано, що процес реформування вітчизняної освіти ініціює розроблення й подальше запровадження системи проектування як змістовного комплексу соціально-педагогічної інноваційної діяльності. Активізація процесів інтеграції українського суспільства до європейського простору, реформування освіти, а також урахування потреб, батьків як замовників освітніх послуг зумовлюють необхідність педагогічного проектування.

Аналіз стану розробленості проблеми виявив, що педагогічне проектування в системі загальної середньої освіти розуміється як цілеспрямована інноваційна діяльність, що характеризується чіткою визначеністю необхідності педагогічних перетворень, націлених на пошук конкретних способів розв'язання завдань розвитку освіти, побудову інноваційних моделей освітнього процесу з метою його перетворення та вдосконалення. Педагогічний проект є змістовим програмовим документом комплексу соціально-педагогічних дій з метою інноваційного розвитку освіти; реалізується на програмово-методичному, організаційно-технологічному й експертному рівнях (передбачає послідовне впровадження на засадах і інноваційних технологій інтеграцію та індивідуалізацію освітнього процесу; розроблення й запровадження в освітній процес інформаційно-комунікаційних технологій як сукупності організаційних, технічних, програмних та інформаційних засобів для реалізації основних напрямів роботи закладу загальної середньої освіти). В умовах інформатизації освітнього середовища організація педагогічного проектування передбачає системну підготовку

педагогічних працівників до використання нових підходів до проектної діяльності із застосуванням ІКТ у педагогічному проектуванні; формування інформаційної культури у процесі роботи над проектом.

2. Визначено, що педагогічне проектування інноваційного освітнього простору базується на застосуванні сучасних проектних методик і має такі аспекти реалізації: 1) сприяє оновленню всіх аспектів і складових системи загальної середньої освіти, завдяки чому підвищується ефективність формування ключових компетентностей як результатів навчання учнів у процесі планування і виконання поступово ускладнених конкретних завдань; 2) актуалізує використання пошукових, дослідницьких, графічних та інших видів робіт, виконаних з метою практичного або теоретичного розв'язання значущих проблем; 3) формує в учнів самостійність і відповідальність за свою частину спільної праці, вміння працювати в команді, співпрацювати та спільно ухвалювати рішення; мотивує учнів до навчання й розв'язання актуальних проблем, які передбачають володіння певною системою галузевих знань.

3. У дослідженні виявлено, що педагогічне проектування в системі загальної середньої освіти передбачає організацію діяльності педагога й учня в їхній особистісно розвивальній взаємодії: *соціальні; особистісно орієнтовані; природовідповідні освітні проекти* покликані узгодити зміст освітньої діяльності школи, педагогічні технології з віковою категорією учнів, природними потребами та інтересами. Управління педагогічним проектом розглядається як: впорядкована система, спрямована на керування групою, колективом; складний багатофакторний, цілеспрямований процес впливу методів управління на керований об'єкт, що передбачає варіативність і добір методичних прийомів, технічних засобів навчання, відповідних *проектних технологій*; їх координацію та взаємодію.

4. З'ясовано, що для сучасної теорії і практики управління *педагогічним проектуванням* пріоритетними є інтегративний та діяльнісний підходи. Доведено, що ці підходи сприяють активізації й інтенсифікації навчального процесу, оскільки забезпечують: інтеграційний зв'язок управлінської, педагогічної, психологічної, культурологічної основ проектної діяльності педагога; урахування фундаментального та прикладного характеру професійних знань і умінь під час проектування; застосування інтегративного критерію – творчого стилю діяльності педагога з її високою результативністю. У контексті педагогічного проектування компоненти управління розуміються насамперед як основні складники проектної діяльності у їх педагогічному змісті. Розглядувана діяльність нерозривно пов'язана і відбувається в контексті реалізації функцій управління. У рамках розробленої функціональної моделі педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти репрезентовано сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених складових процесу проектування, спрямованих на забезпечення ефективної проектної педагогічної діяльності в системі загальної середньої освіти.

5. На основі систематизації теоретичних та емпіричних матеріалів дослідження розроблено технологію і моделі застосування інтегративного та діяльнісного підходів до організації освітнього процесу і доведено, що це

сприяє реалізації низки принципів розвитку освіти (*національної спрямованості освіти, відкритості освіти, безперервності, єдності навчання і виховання, наступності*).

6. Визначено, що рамка фахових й особистісних якостей учителя, необхідних для успішного педагогічного проектування, містить такі характеристики: *педагогічний гуманізм, емпатійне розуміння учнів, співпрацю* (поступове перетворення учнів на рівноправних співавторів, співтворців педагогічного процесу), *діалогізм* (уміння слухати учня, цікавитись його думкою, розвивати міжособистісний діалог на засадах партнерства, взаємного розуміння та співтворчості), *особистісна позиція* (творче самовираження, за якого вчитель – це особистість, котра має свою думку, відкрита у вираженні своїх почуттів та емоцій).

7. У процесі дослідження було створено та впроваджено авторські педагогічні проекти: проект «Росток» – з розроблення змісту, методів і педагогічних технологій навчання; проект «1 учень – 1 комп'ютер» – із створення інформаційно орієнтованого освітнього середовища; проект «Академія інноваційного розвитку освіти» – з підготовки педагогічних працівників до інноваційної проектної педагогічної діяльності. У дослідженні реалізовано модель поєднання оновлення складових системи загальної середньої освіти – змісту, методів, педагогічних технологій, освітнього середовища, а також підготовки вчителів до інноваційної діяльності засобами педагогічного проектування.

Авторський проект «Росток» реалізує передусім інтегративний підхід до оновлення змісту навчання у 1–6-х класах і його навчально-методичного забезпечення з метою формування в учнів початкової і основної школи цілісного уявлення про навколишній світ. Педагогічний проект «1 учень – 1 комп'ютер» спрямовується на психологічну й соціокультурну адаптацію учнів до навчання у школі в умовах використання нових інформаційних технологій в освіті. Модель підготовки педагогічних працівників до інноваційної проектної діяльності «Академія інноваційного розвитку освіти» передбачає функціонування її складових як відповідних центрів, що відображають основні змістові лінії. Реалізації розробленої моделі сприятимуть визначені й схарактеризовані напрями діяльності центрів проекту «Академія інноваційного розвитку освіти».

8. У дослідженні показано, що електронні засоби навчання з урахуванням інтегративних тенденцій в освітній галузі сприяють організації проектної педагогічної діяльності, а саме: 1) електронне навчання забезпечує візуалізацію недоступних для безпосереднього спостереження явищ і об'єктів; 2) автоматизує пошук у базах даних, обчислень, оформлення результатів, що підвищують продуктивність праці; 3) забезпечує моделінг у дослідженні явищ мікро- та макросвіту, організацію віртуальних лабораторій, моделювання суспільних процесів тощо; 4) створює інтерактив, потрібний для забезпечення діяльнісного підходу до навчання, самонавчання, індивідуального підходу до навчання; 5) продукує комунікативність, моделює забезпечення зв'язку через мережу з іншими учнями, вчителем, зовнішніми консультантами, батьками.

9. У дослідженні знайшла висвітлення діалектика соціокультурного і педагогічного у змісті педагогічного проектування, яка полягає в тому, що безпосередня інноваційна педагогічна діяльність визначає шляхи культурного розвитку педагогічного працівника.

Результати експериментального дослідження засвідчують ефективність запропонованих теоретичних і практичних основ педагогічного проектування за умови використання їх дидактичних можливостей у вирішенні конкретних освітніх проблем.

Отже, розв'язання завдань дисертаційної праці зумовило досягнення мети, однак не вичерпує всіх аспектів проблеми педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти. Подальшого дослідження заслуговують питання розроблення технологій проектної педагогічної діяльності в умовах інформаційного суспільства, проектування методів адаптації учнів до профільної системи навчання; моделей підготовки педагогічних працівників до системного впровадження проектних технологій оптимізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Пушкарьова Т. О. Педагогічне проектування в системі загальної середньої освіти: теорія і практика: монографія. – К.: Педагогічна думка, 2017. 308 с.

Статті у фахових виданнях України

2. Пушкарьова Т. О. Концептуальні засади Комплексної програми розвитку дітей «Росток». *Початкова школа*. 1998. № 11. С. 42–43.

3. Пушкарьова Т. О. Програма розвитку дітей «Росток» – комплексний педагогічний експеримент з розробки змісту, методів і технологій навчання. *Початкова школа*. 2002. № 5. С. 9–11.

4. Пушкарьова Т. О., Петерсон Л. Г. Комплексний розвиток особистості учня засобами математики. *Початкова школа*. 2002. № 5. С. 24–27.

5. Пушкарьова Т. О. Програма інтегрованого курсу «Навколишній світ» (1–4 класи). *Початкова школа*. 2002. № 5. С. 12–14.

6. Пушкарьова Т. О. Інтеграція знань учнів у природничих курсах. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 5. С. 46–48.

7. Пушкарьова Т. О. Інтеграція знань учнів про навколишній світ засобами дитячої літератури. *Нова педагогічна думка*. 2006. № 1. С. 60–63.

8. Пушкарьова Т. О. Здоров'язберігаючий потенціал навчальних технологій. *Початкова школа*. 2006. № 10. С. 53–54.

9. Пушкарьова Т. О. Інтегроване навчання як засіб гармонізації розвитку дитини. *Мистецтво та освіта*. 2006. № 4. С. 5–7.

10. Пушкарьова Т. О., Бігун Н. М. Державна відеотека педагогічного досвіду: стан та перспективи розвитку. *Рідна школа*. 2007. № 12. С. 24–26.

11. Пушкарьова Т. О. Діагностування та розвиток пізнавальних процесів молодшого школяра за умови психологічного супроводу експериментальної програми «Росток». *Рідна школа*. 2008. № 3–4. С. 55–57.
12. Пушкарьова Т. О., Лозовський Е. М. Теоретичні аспекти інформатизації освіти у моделі «1 учень – 1 комп'ютер». *Рідна школа*. 2010. № 6. С. 35–39.
13. Пушкарьова Т. О. Основні результати експериментальної роботи з теми: «Впровадження моделі навчання «1 учень – 1 комп'ютер». *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2010. № 6. С. 15–19.
14. Пушкарьова Т. О. Деякі аспекти формування інформаційно-комунікаційної компетентності. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2010. № 8. С. 9–11.
15. Пушкарьова Т. О. Інформаційно-комунікаційна компетентність – важливий чинник формування світогляду учнів. *Рідна школа*. 2010. № 9. С. 7–12.
16. Пушкарьова Т. О. Електронний контент: особливості застосування і нові можливості пізнання світу. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2011. № 4. С. 9–10.
17. Пушкарьова Т. О. Роль ІКТ в створенні єдиного європейського освітнього простору. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2011. № 7. С. 6–8.
18. Пушкарьова Т. О., Воронцова Е. В., Войтко О. В. Школа ХХІ століття: Київські ініціативи. Форум міністрів освіти країн Ради Європи / Т. О. Пушкарьова, // Директор школи, ліцею, гімназії. –2011. – № 4. – С. 4–31
19. Пушкарьова Т. О. Школа ХХІ століття: Київські ініціативи. Форум міністрів освіти країн Ради Європи. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2011. № 5. С. 15–44.
20. Пушкарьова Т. О. Ходорковський О. А. Давайте навчатися дистанційно! *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2011. № 7. С. 20–21.
21. Пушкарьова Т. О. Учитель і учень в сучасному інформаційному просторі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2012. № 2. С. 26–27.
22. Пушкарьова Т. О., Рибалко О. О. Електронний навчальний посібник з математики для початкової школи. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2012. № 5. С. 16–20.
23. Пушкарьова Т. О. Підвищення економічної ефективності освіти. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2012. № 5. С. 23–30.
24. Пушкарьова Т. О. Ігрові комп'ютерні програми на уроках математики. *Початкова школа*. 2013. № 2. С. 9–13.
25. Пушкарьова Т. О., Мельник О. М. Електронна освіта і її розвиток в Україні. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2013. № 3. С. 16–17.
26. Пушкарьова Т. О., Рибалко О. О. Електронний навчальний посібник з математики для 1 класу. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2014. № 2. С. 43–46.
27. Пушкарьова Т. О. Проектування підготовки педагогічних працівників до інноваційної діяльності: проект «Академія інноваційного розвитку освіти». *Український педагогічний журнал*. 2016. № 4. С. 71–78.
28. Пушкарьова Т. О. Аналіз факторів інноваційного проектування навчального процесу в умовах реформування освіти. *Наука і освіта*. 2016. № 12. С. 57–63.

29. Пушкарьова Т. О. Науково–практичні передумови інноваційної проектної діяльності в розвитку шкільної освіти. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 1. С. 90–97.

30. Пушкарьова Т. О., Рибалко О. О. Засоби створення електронних освітніх ресурсів для початкової школи. *Фізико-математична освіта*. 2017. Вип. 4 (14). С. 271–275.

Публікації у наукових фахових виданнях іноземних держав та у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

31. Пушкарева Т. А. Инклюзивное образование в Украине: возможности, опыт и перспективы развития. *Инклюзивное образование: путь в будущее*. Минск: Четыре четверти, 2007. С. 156–171.

32. Пушкарева Т. А. Формирование и развитие инклюзивного образовательного пространства Украины: возможности, опыт и перспективы развития. *Общество. Культура. Наука. Образование*. 2013. Вып. 3. URL: http://cipv.ru/static.php?mode=page_143

33. Пушкарёва Т. А., Рыбалко О. А. Проектирование электронных образовательных ресурсов для уроков математики в начальных классах (на примере электронного образовательного ресурса «Сказочная математика»). *Образовательные технологии и общество*. 2015. № 2 (18). URL: http://ifets.ieee.org/russian/periodical/V_182_2015EE.html

34. Pushkaryova T. The concept of scientific and pedagogical project «Rostok». *Science Rice*. 2015. Vol. 4. № 1 (9). P. 75–78.

35. Пушкарёва Т. А. Стопроцентный учитель. *Science Rice*. 2015. Vol. 1. № 1 (6). P. 57–60.

36. Pushkaryova T. O., Rybalko O. O. Designing of didactic game programs in mathematics for primary school using Adobe. *Education Science and Psychology*. 2016. № 2 (39). P. 67–73. URL: http://gesj.internet-academy.org.ge/ru/list_artic_ru.php?b_sec=edu&issue=2016-03 (Last accessed: 04.01.17).

37. Pushkaryova T. O., Rybalko O. O. Designing of the electronic educational resources by the future teacher for the math lessons at elementary school. *Education Science and Psychology*. 2017. № 4 (46). P. 53–58.

38. Пушкарьова Т. О. Вплив суб'єктних і об'єктних факторів інформатизації на ефективність педагогічного проектування. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. № 1. Т. 63. С. 90–97.

Опубліковані праці апробаційного характеру

39. Пушкарьова Т. О. Діяльнісно орієнтований підхід до особистості в творчій спадщині А. С. Макаренка. *Творча спадщина А. С. Макаренка у контексті сучасної педагогічної науки і практики: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Суми – Харків – Полтава, 10–12 берез. 1998 р.)*. Суми – Харків – Полтава, 1998. С. 57–60.

40. Пушкарьова Т. О. Науково-педагогічний проект «Росток» – практичне втілення нової моделі освіти. *Теоретико-практичні засади інтегровано-діяльнісної технології в межах інноваційного Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Росток»*: матеріали Всеукраїнського наук.-метод. семінару (м. Вінниця, 21 лют. 2007 р.). Вінниця, 2007. С. 3–9.

41. Пушкарьова Т. О. Формування цілісної картини світу у учнів 5–6 класів в процесі викладання інтегрованого курсу «Навколишній світ». *Достиження науки и образования: перспективы и пути реализации*: матеріали XXVII Международной науч.-практ. конф. (г. Севастополь, 20–21 мая 2008 г.). Севастополь, 2008. С. 172–173.

42. Пушкарьова Т. О. Окремі аспекти формування інформаційно-комунікаційної компетентності. *Формування та розвиток професійної компетентності сучасного педагога в системі неперервної освіти*: тези допов. Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 12–14 трав. 2011 р.). Миколаїв: ОППО, 2011. 204 с.

43. Пушкарьова Т. О. Інноваційна складова науково–педагогічного проекту / Т. О. Пушкарьова. *Проект інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 черв. 2011 р.). Харків: «ФІНН», 2011. С. 164–167.

44. Пушкарьова Т. О. Окремі аспекти інтегрованого підходу до змісту і методів навчання у контексті розвитку особистості учня. *Дослідницький компонент у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та позашкільних закладів освіти: ретроспектива і перспектива*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 лист. 2013 р.). К.: Ін-т обдарованої дитини, 2013. С. 247–255.

45. Пушкарьова Т. О., Рибалко О. О. До проблеми створення електронних освітніх ресурсів. *Педагогічна освіта у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації: реалії сьогодення та перспективи розвитку*: матеріали міжвузівської наук.-практ. конф. (м. Прилуки– Ніжин, 19 груд. 2013 р.). Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2013. С. 85–89.

46. Пушкарева Т. А., Рыбалко О. А. Электронные образовательные ресурсы на уроках математики в начальных классах. Перспективы развития информационных технологий: сб. материалов XVII Международной науч.-практ. конф. (г. Новосибирск, 7 марта, 2014 г.) / под общ. ред. С. С. Чернова. Новосибирск: Изд-во ЦРНС, 2014. С. 129–133.

47. Пушкарьова Т. О., Рибалко, О. О. Електронний навчальний посібник «У пошуках скарбів» у роботі вчителя початкових класів. *Інформаційне суспільство XXI століття: культура, освіта, цивілізація*: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 22–25 квіт. 2014 р.). Полтава: Коледж управління економіки і права Полтавської державної аграрної академії, 2014. С. 27–29. URL: <http://acup.poltava.ua/wp-content/uploads/2015/03/Збірник-Інтернет-конференції2014.pdf>

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дослідження

48. Пушкарева Т. А. Возможности реализации методов холистического обучения в предмете «Окружающий мир 1–6». *Новая модель средней школы «Экология и диалектика»*. М.: Авангард, 1992. С. 54–59.

49. Пушкарева Т. А. Что должны знать, понимать, уметь учащиеся в результате изучения предмета «Окружающий мир – 6 кл»: метод. рек. М.: Авангард, 1992. С. 206–208.

50. Пушкарева Т. А. Комплексы учебного эксперимента в интегративном предмете «Окружающий мир – 6». *Новая модель средней школы «Экология и диалектика»*. М.: Авангард, 1992. С. 169–206.

51. Пушкарева Т. А., Тарасов Л. В. Экологическое образование школьников в модели «Экология и диалектика»: концепция и пути развития. *Новая модель средней школы «Экология и диалектика»*. М.: Авангард, 1992. С. 35–40.

52. Пушкарьова Т. О. Реалізація ідей гуманізації в змісті освіти початкової школи у комплексній програмі розвитку дітей «Росток». *Нові технології навчання*: [наук. метод. зб.]. К.: ІЗМН, 1997. Вип. 19. С. 158–165.

53. Пушкарьова Т. О. Вчимо спілкуватись. *Палітра педагога*. 1997. № 4. С. 6–9.

54. Пушкарьова Т. О. Інтегративні підходи до організації інноваційної освітньої технології «Програма розвитку дітей «Росток». *Педагогічні новації столичної освіти: теорія і практика*. К., 2001. Вип. 26. С. 179–189.

55. Пушкарьова Т. О. Особливості реалізації інтегративного підходу до навчання у процесі формування цілісного уявлення про світ у дітей гірського регіону. *Гірська школа Українських Карпат*, 2009. № 4–5. С. 75–79.

56. Пушкарьова Т. О., Гущина Н. І. «1 учень – комп'ютер»: перші підсумки». *Ni-tech у школі*. 2011. № 3–4. С. 12–15.

57. Пушкарьова Т. О., Воронцова Е. В. «1 учень – комп'ютер» і розвиток учнів. *Ni-tech у школі*. 2011. № 5. С. 13–15.

58. Король О. В., Пушкарьова Т. О. Методи формування екологічної культури у навчально-виховному процесі. *Світ виховання*. 2006. № 1 (14). – С. 29–40.

59. Пушкарьова Т. О. Розвиток учнів на засадах інтеграції змісту освіти. *Світ виховання*. 2006. № 3 (16) – С. 21–23.

60. Пушкарьова Т. О. Діяльнісний підхід до розвитку особистості у творчій спадщині А. С. Макаренка. *Вересень*. 2007. № 3–4. С. 179–184.

61. Пушкарьова Т. О. Застосування пошукових методів під час вивчення курсу «Світ довкілля у 5–6 класах». *Педагогічна Житомирщина*. 2007. № 2. – С. 12–15.

62. Пушкарьова Т. О. Діалогова природа навчальної діяльності в контексті креативного сприйняття навколишнього світу. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* / за заг. ред. акад. М. Б. Євнуха, укл. О. В. Михайличенко. – К.: Вид. центр КПЛУ, 2007. Вип. 32. № 33. С. 219–221.

63. Пушкарьова Т. О. Формування нової моделі загальноосвітнього навчального закладу на засадах інтеграції та гуманізації освіти. *Педагогічні науки*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2007. С. 163–169.

64. Пушкарьова Т. О. Науково-педагогічний проект «Росток» – практичне втілення нової моделі освіти. *Педагогічні науки*. Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. Вип. 47. С. 44–48.

65. Пушкарьова Т. О. Інтеграція уявлень учнів про навколишнє середовище у процесі розвитку мови в початкових класах. *Педагогічні науки*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2008. Ч. 2. С. 145–153.

66. Пушкарьова Т. О. Організація навчально-методичного супроводу шкільної освіти на основі інтегративного підходу. *Післядипломна освіта в Україні*. 2012. № 2. С. 16–19.

67. Пушкарьова Т. О. Нові підходи щодо підготовки педагогічних працівників до інноваційної діяльності. *Освіта Закарпаття*. 2014. № 20. С. 17–20.

68. Пушкарьова Т. О., Гущина Н. І. Мультимедійний комплекс для конкурсу фахової майстерності. *Довідник директора школи*. 2014. № 8. С. 14–17.

69. Пушкарьова Т. О. ІКТ-новації в освіті: кращі вітчизняні практики. *Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком*. 2015. № 5–6. С. 112–114.

70. Пушкарьова Т. О., Гущина Н. І., Мельник О. Л. Використання електронної освітньої мережі для управління та навчання. *Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком*. 2015. № 5–6. С. 129–135.

71. Пушкарьова Т. О. Фахові конкурси для освітян як мотиваційний чинник інноваційної діяльності та активного використання ІКТ. *Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком*. 2015. № 5–6. С. 135–138.

Навчальні посібники

72. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 1 клас: [посіб.]. 1 ч.: Дорога до школи – дорога у світ. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2005. 60 с.

73. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 1 клас: [посіб.]. 2 ч.: Золоті хвилини. С.: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2005. 80 с.

74. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 1 клас: [посіб.]. 3 ч.: Біла доріжка. – С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2005. 68 с.

75. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 1 клас: [посіб.]. 4 ч.: Промені. – С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2005. 84 с.

76. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 2 клас: [посіб.]. 1 ч.: Природи лагідна краса. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2005. 92 с.

77. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 2 клас: [посіб.]. 2 ч.: Краса людини. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2005. 60 с.

78. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 2 клас: [посіб.]. 3 ч.: Вчимося спілкуватись. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2005. 56 с.

79. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 2 клас: [посіб.]. 4 ч.: В світі симетрії. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2005. 56 с.

80. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 2 клас: [посіб.]. 5 ч.: Світ, що створений людьми. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2005. 72 с.
81. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 3 клас: [посіб.]. 1 ч.: До побачення, літо. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2011. 64 с.
82. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 3 клас: [посіб.]. 2 ч.: Осінь калинова. С.: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2011. 100 с.
83. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 3 клас: [посіб.]. 3 ч.: Зимова казка. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2011. 80 с.
84. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 3 клас: [посіб.]. 4 ч.: Веснянки. С.: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2011. 112 с.
85. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 4 клас: [посіб.]. 1 ч.: Рослини. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2011. 72 с.
86. Пушкарьова Т. О., Депутат В. Н. Навколишній світ. 4 клас: [посіб.]. 2 ч.: Тварини. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2011. 92 с.
87. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 4 клас: [посіб.]. 3 ч.: Людина. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2011. 76 с.
88. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 4 клас: [посіб.]. 4 ч.: Мандруємо планетою. С.: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2011. 104 с.
89. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 5 клас: [посіб.]. 1 ч.: Мікросвіт. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2011. 84 с.
90. Пушкарьова Т. О., Грицай Ф. Е. Навколишній світ. 5 клас: [посіб.]. 2 ч.: Всесвіт. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2011. 96 с.
91. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 5 клас: [посіб.]. 3 ч.: Планета Земля. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2011. 52 с.
92. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 5 клас: [посіб.]. 4 ч.: Першооснови природи Землі. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2011. 72 с.
93. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 6 клас: [посіб.]. 1 ч.: Літосфера. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2009. 88 с.
94. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 6 клас: [посіб.]. 2 ч.: Гідросфера. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2009. 112 с.
95. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 6 клас: [посіб.]. 3 ч.: Атмосфера. С.: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2009. 108 с.
96. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 6 клас: [посіб.]. 4 ч.: Біосфера. С.: ТОВ НПП «Росток А. В. Т.», 2009. 92 с.
97. Пушкарьова Т. О., Гущина Н. І., Саражинська Н. А. Комплект курсу «Модель навчання «1 учень – 1 комп'ютер». С.: ТОВ НВП «Росток А. В. Т.», 2012. 128 с.
98. Пушкарьова Т. О., Гущина Н. І., Саражинська Н. А. Навчально-методичний комплект для учнів 1–4 класів «Мій перший нетбук». С.: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. 120 с.
99. Пушкарьова Т. О., Гущина Н. І., Саражинська Н. А. Інформаційна культура: навч. посіб. [для 1–2 кл. почат. шк.]. С.: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. 120 с.
100. Пушкарьова Т. О. Посібник з інтегрованого курсу «Навколишній світ» для 1 класу : в 4 ч. Суми: ВАТ СОД : Козацький вал, 2004. 297 с.

101. Пушкарьова Т. О. Посібник з інтегрованого курсу «Навколишній світ» для 2 класу : в 4 ч. Суми: ВАТ СОД : Козацький вал, 2016. 296 с.
102. Пушкарьова Т. О. Посібник з інтегрованого курсу «Навколишній світ» для 3 класу : в 4 ч. Суми: ВАТ СОД : Козацький вал, 2016. 356 с.
103. Пушкарьова Т. О. Посібник з інтегрованого курсу «Навколишній світ» для 4 класу : в 4 ч. Суми: ВАТ СОД : Козацький вал, 2016. 296 с.
104. Пушкарьова Т. О. Посібник з інтегрованого курсу «Навколишній світ» для 5 класу : в 4 ч. Суми: ВАТ СОД : Козацький вал, 2016. 297 с.
105. Пушкарьова Т. О. Посібник з інтегрованого курсу «Навколишній світ» для 6 класу : в 4 ч. Суми: ВАТ СОД : Козацький вал, 2016. 300 с.

Навчально-методичні матеріали

106. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 1 клас: [метод. рек.]. Суми, 1996. Вип. 1. 124 с.
107. Пушкарьова Т. О. Навколишній світ. 1 клас: [метод. рек.]. Суми, 1997. Вип. 2. 150 с.
108. Пушкарьова Т. О. Реалізація ідей гуманітаризації в змісті освіти початкової школи у комплексній програмі розвитку дітей «Росток». *Нові технології навчання*. К.: ІЗМН, 1997. Вип. 19. С. 158–165.
109. Пушкарьова Т. О. Інтеграція у навчально-виховному процесі на основі особистісно-орієнтованого підходу до розвитку учнів. *Нові технології навчання*. К.: ІЗМН, 1998. Вип. 23. С. 150–159.
110. Пушкарьова Т. О. Процес інтеграції в реформуванні сучасної освіти. *Нові технології навчання*. К.: НМЦ ВО, 2000. Вип. 26. С. 47–55.
111. Пушкарьова Т. О. Управління інноваційними освітніми проектами: [навч.-метод. посіб.]. С.: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. 200 с.
112. Пушкарьова Т. О. Інтегративно-діяльнісна педагогіка. Науково-педагогічний проект «Росток»: [навч.-метод. посіб.]. С.: ТОВ НВП «Росток А. В. Т.», 2012. 200 с.
113. Пушкарьова Т. О. Управління інноваційним освітнім проектом: теорія і практика: [навч.-метод. посіб.]. С.: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. 120 с.

Свідоцтво про реєстрацію авторського права

114. Пушкарьова Т. О. Комплексна програма розвитку дітей «Росток»: свідоцтво про держ. реєстр. прав автора на твір, ПА № 450 від 26.03.1997 р. / Державне агентство з авторських і суміжних прав. – [Київ], 1997. – 1 с.

АНОТАЦІЇ

Пушкарьова Т. О. Теорія і практика педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання. Інститут педагогіки НАПН України. – Київ, 2018.

Дослідження присвячене актуальній проблемі педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти. У дисертації здійснено теоретичний аналіз й запропоновано розв'язання актуальної наукової проблеми теоретичного обґрунтування і практичної реалізації педагогічного проектування в сучасних умовах реформування освіти. Дослідження процесу педагогічного проектування, розроблення та практична реалізація педагогічних проектів у системі загальної середньої освіти здійснювалось у контексті концепції Нової української школи, на засадах інтегративного та діяльнісного підходів.

Обґрунтовано умови педагогічного проектування, виявлено соціальні чинники впливу на процес педагогічного проектування, засоби організаційного й методичного забезпечення процесу педагогічного проектування, що сприятиме підвищенню рівня професійної компетентності педагогічних працівників.

Розроблено дидактичну модель педагогічного проектування в системі загальної середньої освіти, що є структурованою сукупністю взаємопов'язаних і взаємозумовлених складових процесу проектування, спрямованих на забезпечення ефективної проектної педагогічної діяльності в системі загальної середньої освіти.

Розроблено, експериментально апробовано й упроваджено в навчальний процес авторські педагогічні проекти: з оновлення змісту, методів, педагогічних технологій організації навчального процесу у закладах загальної середньої освіти; зі створення інноваційно-інформаційного освітнього середовища; з підготовки педагогічних працівників до проектної діяльності; а також допоміжні матеріали до них.

Представлені результати дослідження та практичні рекомендації організації проектної педагогічної діяльності активізують проектну діяльність педагогів, сприяють розвитку професійної компетентності та їх особистісному розвитку.

Ключові слова: педагогічне проектування, реформування освіти, система загальної середньої освіти, проектна діяльність, навчальний проект.

Пушкарева Т. А. Теория и практика педагогического проектирования в системе общего среднего образования. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. Институт педагогики НАПН Украины. – Киев, 2018.

Исследование посвящено актуальной проблеме педагогического проектирования в системе общего среднего образования. В диссертации осуществлен теоретический анализ и предложено решение актуальной научной проблемы теоретического обоснования и практической реализации педагогического проектирования в современных условиях реформирования образования. Исследование процесса педагогического проектирования, разработки и практическая реализация педагогических проектов в системе общего среднего образования осуществлялось в контексте концепции Новой украинской школы, на основе интегративного и деятельностного подходов.

Обоснованы условия педагогического проектирования, определены социальные факторы влияния на процесс педагогического проектирования, способы организационного и методического обеспечения процесса педагогического проектирования, способствующие повышению уровня профессиональной компетентности педагогических работников.

Процесс педагогического проектирования в системе общего среднего образования рассматривается в рамках ключевых аспектов концепции «Новая украинская школа», обеспечиваемых реализацией конкретных направлений педагогического проектирования для внедрения этих компонентов в педагогическую практику (новое образовательное пространство и развитие инфраструктуры; информационно-коммуникационное пространство и технологии; модернизация образовательного контента в организации образовательного процесса; эффективный менеджмент и профессионализация управления; мотивация, профессиональное развитие и социальную защиту учителя).

Разработанная дидактическая модель процесса педагогического проектирования во взаимосвязи с обоснованной образовательной целью и полученным педагогическим результатом представляет собой логически структурированную последовательность следующих компонентов: цель педагогического проектирования; подходы и принципы проектирования в контексте достижения намеченной цели; соответствующие задачи и функции, необходимую организацию и структуру; психолого-педагогические предпосылки, методологию педагогического проектирования, его содержание, формы, методы, а также результаты, которые должны быть получены по факту осуществления педагогического проектирования. Управленческий аспект, предусмотренный моделью, является ведущим фактором воздействия на процесс педагогического проектирования, а также управление средним образованием.

Определенная рамка профессиональных и личностных качеств учителя, который осуществляет педагогическую деятельность инновационного

направления, предусматривает реализацию качеств (педагогический гуманизм, эмпатийное понимание учащихся, сотрудничество, диалогизм, личностная позиция), способствуя учебной диалогизации, а также проектированию личной учебной траектории с учетом потребностей и уровня знаний ученика.

Разработаны, экспериментально апробированы и внедрены в учебный процесс авторские педагогические проекты («Росток», «Академия инновационного развития образования», «1 ученик – 1 компьютер»), направленные на обновление содержания, методов, педагогических технологий организации учебного процесса в учреждениях общего среднего образования, на создание инновационно-информационной образовательной среды, а также по подготовке педагогов к проектной деятельности и вспомогательные материалы к ним.

Представлены результаты исследования и практические рекомендации по организации проектной педагогической деятельности в системе общего среднего образования активизируют проектную деятельность педагогов, способствуют дальнейшему повышению уровня их профессиональной компетентности и личностного развития.

Ключевые слова: педагогическое проектирование, реформирование образования, система общего среднего образования, проектная деятельность, учебный проект.

Pushkarova T.O. The theory and Practice of Pedagogical Design in the System of General Secondary Education. – Manuscript.

Thesis for a doctor's academic degree in Education by speciality 13.00.09 – Learning Theory. Institute of Pedagogy National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.– Kyiv, 2018.

The thesis is dedicated to the current problem of pedagogical design in the system of general secondary education. The theoretical analysis was carried out and the solution of the current scientific problem of theoretical justification and practical implementation of pedagogical design under present conditions of educational reform was proposed. The research of the pedagogical design process as well as the development and practical implementation of pedagogical projects in the system of general secondary education was carried out within the concept of the New Ukrainian School in terms of competency based approach.

The organizational and didactic conditions of pedagogical design are substantiated, social factors of influence on the process of instructional design are revealed, the means of organizational and methodical support of the pedagogical design process aimed to increase the level of teachers' professional competence are given.

A functional model of pedagogical design in the system of general secondary education is developed, which is presented as a structured set of interrelated and interconnected components of the design process aimed at providing an effective project pedagogical activity in the system of general secondary education.

Author's pedagogical projects have been developed, experimentally tested and implemented in the educational process: on updating content, methods, pedagogical technologies of educational process organization in the institutions of general secondary education; creation of the innovative and informative educational environment as well as the teachers' training for the project activity and supporting materials for them.

The presented results of the research and practical recommendations for the project-based pedagogical activity intensify project activities of teachers; promote the development of their professional competence and their personality.

Keywords: pedagogical design, educational reform, the system of general secondary education, project activity, educational project.

Підписано до друку 25.05.2018 р. Формат 60x90 1/16
Папір офсетний. Умовно-друковані арк. 1,9

Наклад 100 прим.

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а, корп.2;
тел./факс: (044) 481-38-85
book-xl@ukr.net
050 310 25 67

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовників
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3563 від 28.08.2009